

ПАЭТЫКА ЗАРУЧЫННЫХ ПЕСЕНЬ БЕЛАРУСКА-УКРАЇНСКАГА ПАЛЕССЯ

Вясельныя песні, якія спяваліся на заручынах у Беларусі і на Украіне, цікавыя матывамі, адметнымі сюжэтнымі сітуацыямі, структурай, паэтыкай.

Класічныя беларускія вясельныя песні складаюцца з дзвюх частак: даволі разгорнутага зачына, які робіць усю песню надзвычай бадзёрай, эмацыянальна ўзрушанай, і канцоўкі. Тое самае можна сказаць і пра ўкраінскія варыянты, дзе таксама выдзяляецца «пачаток, завершэння ці кінець абрадовай дзеі» [1, 27]. Важную ролю ў заручынных вясельных песнях адыгрывае зачын. Адно зачыны ўключаюць раслінныя вобразы, у складзе вобразна-псіхалагічнага паралелізму яны выконваюць сімвалічную функцыю. Напрыклад:

– Кучаравая бярозка,
Ой, чаго ж ты не зялёная?
– Ой, як жа мне зялёнай быць?
Ноч у ноч да купцы едуць... [2, 62].

У другіх акцэнтуюцца арнітаморфныя вобразы:

Кукавала зязюлька,
Заручала матулька.
Рыхтавалі падарункі,
І збіралі гэта ў сумкі... [*1].

Зачыны-звароты да аднаго з бацькоў уласцівы песням дыялагічнай кампазіцыйнай пабудовы:

– Ой ти татку, мій ріднесенький,
Ой ти татку, мій ріднесенький.
Снився мені сон рівнесенький... [1, 90].

Сустрэкаюцца песні, дзе ёсць развіццё дзеяння, але ў асноўным адразу пасля зачына ідзе кульмінацыйная канцоўка, напрыклад:

А казали: Марусенька не пряха,
А іі матюнка не ткаха,
А іі сестриця небилиця, –
Аж вона, молодая, напняла,
А іі матюнка наткала,
А іі сестриця побілила,
На ясному сонечку посушила,
У світлиці на скамниці покачала,
Іванову всю родиночку обдарувала [1, 93].

Канцэнтрацыя дзеяння і быццам бы нечаканых вынікаў – адзін з характэрных прыёмаў унутранай арганізацыі заручынных песень:

Прапіла маці дочку
На салодкім мядочку.
Напіўшыся, скача,

*А праспаўшыся, плача:
– Была хата, як святліца,
А цяпер – як цямніца,
Была хата, як панская,
А цяпер – як цыганская [1, 91].*

Варта адзначыць, што сярод заручынных песень сустракаюцца творы разнастайнага зместу, прыстасаваных да момантаў, калі заручаюць маладых, таргуюць нявесту, рыхтуюць прыданае і дары для вяселля, што дапамагае больш дэталёва зразумець абрадавы рытуал.

Беларускія заручынныя песні часта прасякнуты камічным пафасам. Выканаўцы па-добраму «кпяць са свата, сваці, дружак, а часам і маладых, паказваюць іх у камічным выглядзе, высмейваюць іх рысы характару, знешні выгляд, адзенне...» [2, 16]. Большасць гумарыстычных песень – карацелькі, паэтыка якіх вельмі багатая, прычым усе выразныя дэталі і стабільныя мікраструктурныя адзінкі маюць непасрэднае дачыненне да заручыннай тэматыкі, як, напрыклад, у наступным урыўку:

*Зялёны кабат разлагаецца,
Маці дачкою набіваецца:
– Да й, зяцю, зяцю, вазьмі маю дочку,
Дам табе палатна хоць на сарочку
І мех мякіны хоць на пярыны,
І куль саломы пакрыць харомы [2, 128].*

Адсутнасць разгалінаваных апісанняў і паўтораў забяспечвае творам рухомасць і дынамізм:

*Эх, трэба б вас, баяры, падняць,
Ды гэтага чарцёнка жаніць,
У яго ногі кароткі –
Трэба даць калодкі,
У яго пальцы крывыя,
Дык мяняйце на другія [*1].*

Кароткі дыялог дзвюх асоб адразу завяршаецца сімвалічнай канцоўкай, якая перадае асноўны сэнс заручыннага абраду:

*– Ой ды, Галя, вой ты, Галя,
Чаму така сумная?
– Ой ты, мамка, ой ты, татка,
Хутка пойдз замуж.
– Заручаем, заручаем, нашу мы цялушку,
Штоб карміла, штоб паіла свайго бычка [*1].*

Ва ўкраінскіх жа песнях часцей за ўсё дамінуюць апавядальныя і пабуджальныя (рытуальныя) творы. У іх, як правіла, апісваюцца або каменціруюцца абрадавыя дзеянні, змяшчаецца заклік да пэўнага дзеяння, «выяўляюцца адносіны да яго з боку роду (хору)» [2, 16], напрыклад:

*– Ой, ходіть на заручины,
Там Маруся заручається.*

*Там Маруся заручається
Та й від роду відлучається [2*].*

Мастацкую сістэму вясельных песень вызначае дынамізм, сцісласць, якія цесна ўзаемазвязаныя паміж сабой. Мова вясельных песень даволі эмацыянальная, з ужываннем сродкаў мастацкай выразнасці. У асноўным пераважаюць разнастайныя эпітэты. Цікава, што кожны эпітэт спрыяе адлюстраванню асаблівых рыс беларускага ці ўкраінскага Палесся. У залежнасці ад мэты паэтычнага твору, эпітэты набываюць рознае ацэначнае значэнне: *гаспадар – гаваркі, багаты, дружка – зубата, носата*, у беларускіх варыянтах яна – *прыгожая, вясёлая*, сват – *гаваркі, руплівы* і г. д. **Паясняльныя эпітэты**, як лічыць А. М. Вєсялоўскі, «назваюць якую-небудзь адну прыкмету, якая або лічыцца істотнай у прадмеце, або характарызуе яго ў адносінах да практычнай мэты...» [3, 17]. Такія эпітэты характарызуюць той ці іншы прадмет, вылучаюць найбольш яскравыя абрадавыя рысы персанажаў: «*лаўкі белыя*», «*бязрозка кучаравая*», «*дзяўчына маладая*», «*пярсцёнак залаты*», «*сталы дубовы*», «*сваты даражэнькія*», «*жаніх-сакол ік яснавокі*» і г. д. Заручынныя песні вызначаюцца імкненнем да адэкватнага паказу рэчаіснасці, чаго вымагае адна з функцый вясельнай паэзіі – інфармацыйная. У заручынных песнях, дзякуючы эпітэтам, яна спалучаецца з ідэалізуючай, хоць, здаецца, эпітэты не выходзяць за межы рэальнасці:

*Прадай, прадай, мой татчка,
Свой сад, ой, вінаград,
Спраў мне, мой родненькі,
Ой, дзявоцкі нарад:
Чырвоныя чабоцікі,
Ой, да на ножачкі,
Зялёную спаднічаньку,
Ой, сляды замятаць,
Залатыя калечкі,
Ой, на ручачкі,
Дарагія маністачкі,
Ой, да на шыечку... [2, 137].*

Сустрэкаюцца ў заручынных песнях і **таўталагічныя эпітэты**. Нарыклад, *салодкі мядок*:

*Прапіла маці дочку
На салодкім мядочку... [2, 91].*

У некаторых вясельных песнях назоўнік *мёд* заўсёды суправаджаецца сталым таўталагічным эпітэтам *салодкі*. Перад намі тая тоеснасць значэнняў, калі і назоўнік, і прыметнік заключаюць у сабе адну і тую ідэю салодкага.

Ва ўкраінскіх творах дамінуе такія таўталагічныя эпітэты, як *цёмны*, у спалучэнні з назоўнікам *ноч*. Напрыклад:

*Ай, відвезлі дівку темными ночами,
Темными ночами, заручаці дівку ... [*1].*

Даволі значнае месца займаюць у беларускіх і ўкраінскіх вясельных песнях абраду заручын **паўторы**, якія кампазіцыйна арганізуюць творы, акцэнтуюць увагу на найбольш важных частках. Так, напрыклад, у наступным творы паўтараецца радок са зваротам да таткі, дзе праз ужыванне эпітэта з памяншальна-ласкальным суфіксам выяўляецца пяшчотнае стаўленне дачкі, а таксама радок з вобразамі-сімваламі, характэрнымі для абрадавай паэзіі:

*Ой ти, татку мій ріднесенький,
Ой ти, татку мій ріднесенький
Снився мені сон дивнесенький:
Прилетіли три сокіленьки,
Прилетіли три сокіленьки
Та й посіли на ворітечках [1, 90].*

Сінтаксічны паўтор часам узмацняецца паўторам аднакарэнных слоў. У дадзеным выпадку – назвы абраду і абрадавага дзеяння:

*– Ой, хадзіце на заручыны,
Там Маруся заручаецца.
Там Маруся заручаецца
Ды й ад роду адлучаецца [2, 36].*

Частай ва ўкраінскіх заручынных песнях з’яўляецца **гукавая анафара**, чаго нельга сказаць пра беларускія варыянты, у якіх паўтараецца слова або спалучэнне слоў [3, 169], напрыклад:

*Дала свою білу ручку на заруку.
Ой ручко моя, білесенька у батенька,
Ой чи будеш така білесенька у свекорка?
Ой як будеш, дочко моя, покірненька... [1, 88]*

Звяртае на сябе ўвагу і такі сродак мастацкай выразнасці, як **спіральны паўтор**. Ён характэрны для беларускіх песень, надае творам мілагучнасць, «узмацняе іх інтанацыйную выразнасць». Як сведчыць даследчык беларускага фальклору Н. Гілевіч, у такіх радках «паўтарэнне ідзе па прынцыпу спіралі, кожны наступны радок у страфе або ў сінтаксічным перыядзе пачынаецца тым самым словам ці словазлучэннем, якім заканчваецца папярэдні» [4, 175], напрыклад:

*– Да заручоная дзевачка,
Да перайдзі хату і сені.*

*Да перайдзі хату і сені
Да падай бацюшку вадзіцы.*

*Да падай бацюшку вадзіцы
З халоднае крыніцы [2, 118].*

Адрозненне беларускай і ўкраінскай вясельнай песеннай паэтыкі хутчэй колькаснае, чым якаснае. Так, пры выкарыстанні такога мастацкага сродку, як вобразнае **параўнанне**, у беларускіх песнях больш разгалінаваны

ідэалізуючы, пазітыўны рад: *нявеста, як калінка, як бярозка...* Чырвона, чырвона да ў лузе *каліна*, // Чырваней таго да *Манечка ў бацюхны...* [2, 75], *працуе як пчолка* і г. д., а ва ўкраінскіх – зніжаны, дакаральна-іранічны: *очі як цибулі, кричать, як ворони, дружка – як пампушка, як галушка* і г. д. Вобразныя параўнанні ў дадзеных прыкладах, як бачым, гэта сінтаксічна развітыя метафары. Аб’ектыўнасць параўнанняў тут грунтуецца не на ўнутраным супастаўленні, а на абрадавым, далёкім ад рэальнасці, жанрава абумоўленым.

Аб пабудове вясельных песень існуе дастаткова навуковых работ, дзе ў якасці асноўных кампазіцыйных прыёмаў пазначаны маналог, дыялог, апавядальная форма ў спалучэнні з маналогам і дыялогам, паступовае звужэнне вобразаў, вобразны паралелізм, разнастайныя паўторы і інш. Нам застаецца толькі кантатаваць шырокую распаўсюджанасць дыялагічных песень, генетычна характэрных для выканання абрадавых песень паўхарамі.

Кожны з кампазіцыйных прынцыпаў можа выступаць самастойным арганізатарам структуры той ці іншай песні. Напрыклад, сярод украінскіх і беларускіх твораў ёсць чыста маналагічныя, апавядальныя (даволі рэдка). Значна часцей той ці іншы прынцып спалучаецца з іншымі. Пры гэтым ён можа быць дамінуючым, супадпарадкаваным або адносна незалежным. Так, напрыклад, у наступнай украінскай песні дыялагічнай формы відавочнай з’яўляецца падпарадкаванасць выказванню маці ўключаных у яго слоў сябровак дзяўчыны:

– *Чи ж я, мамо, вам докучила,
Що ви ж рано так заручили?*
– *Не ти, доню, нам докучила,
Докучили твої подруги,
Під віконце підбігаючи,
На вулицю викликаючи:*
– *Ой чи дома [та Надія], чи її немає,
Нехай вийде погуляє* [1, 94].

Агульным для беларускіх і ўкраінскіх заручынных песень з’яўляецца прынцып падпарадкавання дыялогу папярэдняй апавядальнай частцы, дзякуючы якой зводзяцца персанажы наступнага маўлення:

*Ой, у полі даліна,
Там дзяўчынанька ручнікі бяліла.
Белячы ручнікі, заснула,
Прийшоў яе бацюхна, яна не чула.*
– *Устань, устань, дочанька, годзе спаць,
Бо ужо твае баяры даўно стаяць.*
– *Няхай стаяць, падаждуць,
Пака маі ручнікі высахнуць...* [2, 143].

Такім чынам, аналіз паэтыкі заручынных песень дазваляе вылучыць як агульныя рысы ўкраінскіх і беларускіх, так і некаторыя адрозненні, што, у сваю чаргу, дапамагае выявіць агульнаўсходнеславянскія нацыянальныя рысы.

ЗАЎВАГІ

*1. Запісана ў в. Азершчына Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці ад Марыі Сяргееўны Вясёлай, 1940 г. н.

*2. Запісана ў г. Гомель ад Ніны Уладзіміраўны Курбацкай, 1952 г. н.

ЛІТАРАТУРА

1. Весільні пісні: у 2х кн. Кн. 1 / упоряд. М. М. Шубравська. Київ, 1982.
2. Вяселле. Песні: у 6-ці кн. Кн.1 / склад. Л. А. Малаш. Мінск, 1980.
3. *Гілевіч, Н. С.* Паэтыка беларускай народнай лірыкі. Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н. С. Гілевіч. Мінск, 1975.
4. *Круглов, Ю. Г.* Русские обрядовые песни: учебное пособие / Ю. Г. Круглов. М., 1982.